

Det danske sprog er sundt og kan ikke afskaffes

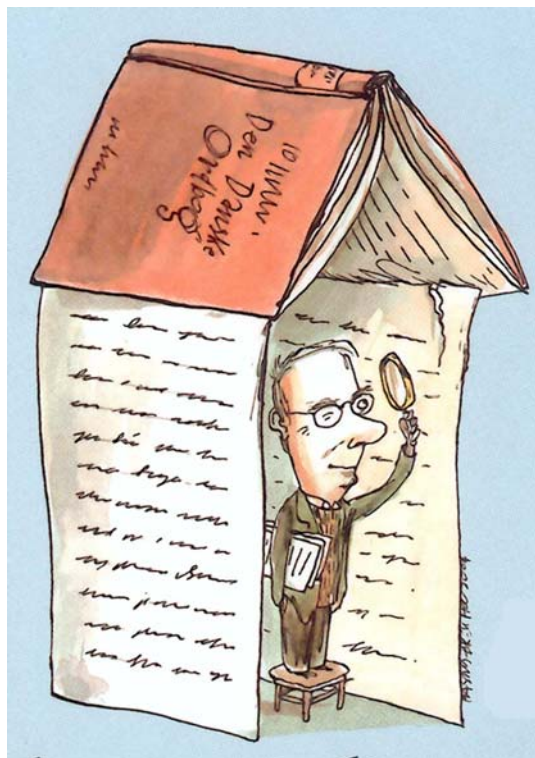
Sproget er mere end et kommunikationsmiddel - det rummer vores erfaringer og bevidsthed og er et vilkår for eksistensen

Jørn Lund: *Den sproglige dagsorden. Dansk sprogpolitik i perspektiv.* Gyldendal 2003. 136 s. 150 kr.

Jørn Lund: *Den sproglige tilstandsrapport. Tegninger: Rasmus Bregnhøj.* Lindhardt og Ringhof 2004. 103 s. 129 kr.

Af Janne Lauritzen

Skulle nogen mene, at "sprog" er tørt og kedeligt - fjernt og akademisk - kan den vidende og elegantformidlende frontfigur i sprogdebatten Jørn Lunds to seneste bøger rive dem ud af vildfarelsen. Jeg har læst *Den sproglige dagsorden* og *Den sproglige tilstandsrapport* med henrykkelse. Igen dokumenterer han, at han er hjemme i alle kroge af sproget, dets historie og tilstand, og hvad sproget kan bruges og misbruges til. De to små bøger rummer en så spændende og ofte tørt morsom mangfoldighed, at et rammende citat kan hentes på hver side. I *Den sproglige dagsorden* skriver han om, at vi har det svært med at finde ordene for den store glæde og den dybe sorg:

Jørn Lund, f. 1946. Direktør for Det Danske Sprog- og Litteraturselskab, formand for Kulturministeriets kulturpolitiske arbejdsgruppe og kanonudvalget og medlem af Dansk Sprog-nævn. Tidligere professor i dansk sprog ved Danmarks Lærerhøjskole. Chefredaktør på *Den Store Danske Encyklopædi* og medlem af Det Danske Akademi. Har udgivet mange sprog-bøger og deltager ofte i sprogdebatten i medierne.

Sproget plejer at gøre god fyldest, når negative eller mere blandede følelser skal finde udtryk. [...] Det ser ud til, at det for mange mennesker er lettere at bruge sprog som udtryk for kritik og negativitet end til at sige varme, kærlige, positive ord. [...] Hvordan holder man en tale for en, man virkelig holder af? Det er lettere at finde ord for sin kritik. (S. 93.)

Med fare for at dumpe ned i klicheerne, det storblomstrede eller det flade sprog må jeg forsøge at pege på nogle af de synspunkter, Lund fremlægger, bl.a. om videnskabens sprog og om holdningerne til påvirkningerne fra engelsk, og jeg tager *Den sproglige dagsorden* først.

Import og eksport

Jørn Lund understreger, at dansk fortsat er vores hovedsprog. Det er det, vi bruger, og "det kan ikke afskaffes, højst modarbejdes." (S. 12.) Det rummer vores erfaringsverden og bevidsthedsliv - også i kunsten og videnskaben, og det bidrager til den sproglige mangfoldighed i verden. Skal man tage stilling til en dagsorden for det danske sprog, må man vide noget om dets historie og om vores forhold til omverdenen. Det nordiske sprogområdes rækkevidde i vikingetiden illustrerer Lund ved at følge den islandske sagas Gunnlaug Ormstunges dannelsesrejse til Norge, England, Irland og Sverige - uden behov for tolk. Da vikingerne erobrede England i 800-tallet, satte det danske sprog flere spor i engelsk, og påvirkningen var mere indgribende end den, vi modtager fra England i dag. Nu eksporterer vi ikke meget mere - kun enkelte ord som "køkkenmødding" og "ombudsmand".

Dansk har importeret ord gennem hele historien, når der var (er) behov for nye udtryk, og sprogvogtere har siden Peder Syv prøvet at dæmme op for låneordene på forskellige grundlag: Når der er dækning for udtrykket i forvejen - eller når landet eller kulturen har været under pres udefra. Latinskolerne fik først dansk som fag i 1775 som værn mod tysk kultur og sprog, som dominerede i de herskende klasser, og "antitysk purisme" viste sig også efter de slesvigske krige for halv-

det hundrede år siden og igen over for nazismen. Lund: "Jo mere vi frygter at miste vores suverænitæt, jo mere sprogligt opmærksomme bliver vi."

Sproget spejler samfundet og relationerne til andre kulturer. Vi ikke bare kommunikerer med det, det er et vilkår for eksistensen. Vi færdes i sproget, vi stimulerer hinanden med det - vi bruger det på det personlige, urørlige felt, fx når vi erindrer. Lund slår ofte fast, at modersmålet er det vigtigste, for her tænker vi klarest. Han citerer *Videnskab og Værdier. Den humanistiske udfordring* af Per Øhrgaard, som godt kunne have skrevet sin seneste bog på tysk, men det havde været en anden bog uden de danske referencer, som ikke bare er til glæde for den danske læser, men er vigtige for ham selv: "De udtrykker de tanker, jeg gjorde mig, da jeg skrev, og disse tanker er ikke tyske, men danske." (S. 24.)

Ingen lov kan standse sprogpåvirkningen

Den sproglige tilstand hos vores naboer får kyndige ord med på vejen, og så er fundamentet lagt til strejftog i den danske sprogudvikling i dag. Og den kan sprogfolk været meget uenige om. Men Lund mener dog, at de fleste kan enes om, at det danske sprog er sundt, at det ikke er truet, men at det er væsentligt at holde et skarpt øje med domæner, der er ved at gå over til engelsk eller kan gøre det - her fx undervisningen på højere læreanstalter, videnskabssproget og store virksomheders koncernsprog.

At afstå eller miste sit sprog er en indgribende og dramatisk begivenhed, siger Lund, men skal sproget ligefrem sikres ved lov? Han peger på, at ingen lov kan standse sprogpåvirkningen fra verdens økonomiske - amerikanske - stormagt, og "man kan ikke gennem lov hindre folk i at sige *hej, okay* eller *starte op*." (S.35.) Men man kan fx prøve at sikre, at det videnskabelige *output* ikke i tiltagende grad sker på engelsk.

Der undervises både på engelsk og dansk på universiteterne - engelsk er et centralt arbejdsprog overalt og er vigtigt i de internationale relationer. I rapporten *Sprogpolitik på de danske universiteter* (2003) fra en arbejdsgruppe på Handelshøjskolen i Århus anbefales bl.a., at de enkelte danske universiteter definerer en sprogpolitik, som styrker modersmålet og udvikler kendskab til mindst to fremmedsprog. Rektorkollegiet citeres for et ønske om at styrke danske studerendes beherskelse af dansk:

Undervisningen og dermed befolkningens kundskaber i sproglige emner er blevet stadig lavere prioriteret i uddannelsessystemet med den virkning, at de studerende på universiteterne ofte ikke har nogen veludviklet dansksproglig viden og bevidsthed og dermed heller ikke nogen sproglig selvkritik. Nogle af dem behersker ikke i tilstrækkelig grad et formelt standarddansk, når de begynder på universitetet." (S.40.)

Rektorkollegiet anbefaler, at man skelner mellem videnskabssproget og undervisningssproget. Der under-

vises mere og mere på engelsk, også af hensyn til udenlandske studerende, og Lund understreger, at det har omkostninger og ikke kun økonomiske. De fleste undervisere er ringere til engelsk, end de selv tror, og de fleste kandidater er ikke forskerspirer, men skal ud i det almindelige samfundsliv, hvor de har brug for et "fungerende, tilgængeligt og tidssvarende dansk".

Megen videnskab publiceres på engelsk, og det er naturligt, for megen forskning er ikke national. Men forskningen bør også formidles på dansk, så folk udenfor får del i resultater og perspektiver - og Rektorkollegiet ønsker også det danske videnskabssprog udviklet. Problemet er bl.a., at det ikke er så meriterende og statusgivende at publicere på dansk - og det koster penge.

Hvad siger naboerne

Om Norden får vi en lille gennemgang af vores fælles historie, værdifælleskab og velfærdsmodel. Der er sympati mellem landene, men også fordomme og udbredte drillerier, som "blot bidrager til den almindelige munterhed". Men forstår vi hinandens sprog? Ja og nej. Nordmænd og danskere klarer at tale sammen på deres egne mål - nordmændene forstår svensk bedre end danskerne gør - og svenskerne "har som bekendt nordisk bundrekord i forståelse af talt dansk." (S.77.) Det hænger sammen med, at undervisningen i nabosprogene ofte har været "løs indtil det løsagtige". Men der er nye toner - i Sverige er dansk nu et efterspurgt kursusfag, og det er erhvervsfolk med penge, der står bag. Mange tror, at sprogets udvikling styres af sprogfolk, men i første række følger sproget magten, og magten følger pengene.

Andre sprog giver nordiske forståelsesvanskeligheder - islandsk, færøsk, grønlandsk, samisk og finsk, og det giver komplikationer ved nordiske møder. Også på kongresser på universitetsniveau bliver arbejdsproget engelsk - eller der må tolkning til, og dermed bliver vi dårligere og dårligere til at forstå hinanden. Lund gør gældende, at finnerne må lære svensk, hvis de vil være med i det sproglige fællesskab. Jeg tror, at det såmænd ikke kun er finnerne, der bremser - Lund bemærker også, at mange bliver rådvilde over for uventede ord og lyde og giver op, så det engelske også vinder frem, hvor kun skandinaver mødes. Det, vi taber, hvis vi ikke har fortrolighed med nabosprogene, er en udvidelse af den enkeltes forståelse af det kulturelle grundlag, og Lund anbefaler bedre undervisning i folkeskolen og et reorganiseret sprogsamarbejde mellem de skandinaviske sprogfolk - og et andet forum, hvor de andre nordiske sprog er med.

Den fælles viden

Ikke bare i nordiske sammenhænge og på universiteterne er domænetabet markant. Engelsk som koncernsprog breder sig i store virksomheder, hvad man ifølge Lund hverken kan eller bør forhindre, selvom fænomenet møder stigende uvilje. Men når vi bruger udtrykket inden for erhvervslivet, er det værd at have hans defi-

nition med: "Når der tales om koncernsprog, menes der normalt *topledelsens interne organisationskommunikation*. Medarbejderne vil indbyrdes tale deres eget sprog." (S. 37.) Men de kan føle sig hæmmede, når de bruger engelsk som "pligtsprog", og nuancer går tabt.

Værd at læse er også Jørn Lunds betragtninger om, hvordan man får og udvikler et sprog fra barnealderen og kan modtage gode påvirkninger fra forældrene, fx gennem samvær og højtlesning, og i børnehavens og skolens sproglige og fysiske miljø. Og om hvordan larmende og grænseusikre børn udfordrer pædagogikken mere, end 'de stille piger' og 'hæmmede drenge' gjorde.

Danskfaget skal være kulturelt forankret, og eleverne skal blive fortrolige med den kultur, de er vokset ind i. Skal deres sproglige basis og rækkevidde udvikles mundtligt og skriftligt, kommer man ikke uden om at beskæftige sig med normer og med indhold og form. Lærerne står ofte står rådvilde - er det igen blevet vigtigt at undervise i grammatik? Hvor mange - også højtuddannede - kan analysere en sætning? Det spørger Lund om og skriver, at det vitterligt at gået tilbage med, hvad man skal kunne i gymnasiet, i læreruddannelsen og på universiteterne:

- ikke fordi de unge ikke vil høre om det, men fordi mange i min generation hverken har baggrund for at undervise i det eller tror, det kan interessere andre.

"Jamen, de kan så meget andet." Måske, men det er faktisk ikke det, vi taler om nu. Og intet tyder på, at der har udviklet sig en større forståelse for sproget som kulturbærer eller som spejl af den enkeltes baggrund og personlighed. I hvert fald har jeg set mig nødsaget til at indlede så at sige alle foredrag om sprog med at belyse, hvad et sprog er. Det er nyt for de fleste! (S. 53.)

I informationssamfundet er den fælles viden stadig ikke imponerende, skriver Lund og tilføjer, at på dette felt taler nogle "ret uvidende mennesker" om viden-samfundet, men vi lider af svigtende omverdensforståelse:

I dag er der så megen information til rådighed, at det er svært at orientere sig, og mange forveksler hverdagens forbrug af glimtvis aktualitet med kundskab og viden. Mængden af fælles viden er og bliver begrænset. (S. 65.)

Hvad koster det?

Lund illustrerer sammenhængskraften i "de gode gamle dage" i 50'erne med fine eksempler - let genkendelige for mig, der er fra samme epoke som Lund, sådan cirka. Dengang var der mange fælles referencer. Morgensang i skolen, Bjørnson og Selma Lagerlöf, karakterbog med religion øverst og opførelse nederst - og spejderloven, som ikke kun gjaldt for spejdere. I dag er vejene til erfaring og viden blevet langt bredere, fællesgodset er skrumpet ind - vi er sammen om langt mindre. Lund nævner bl.a. Dronningens nytårstale og valgudsendelserne.

Nu udgør skolen og sproget vores fælles grundlag - skolen som den fælles ramme og modersmålet som et

udtryksmiddel, der er meget mere end et kommunikationsmiddel. Men binder det os sammen, spørger Lund og svarer uden at være kategorisk, som det er karakteristisk for ham: "Vi tænker ikke meget over det, og det er måske også det bedste, men faktisk gør det. Folk, der har været længe udenlands, opdager, hvad det betyder at være dansktalende." (S. 66.)

En sprogpolitik bør styrke, ikke værne det danske sprog og udstikke rammer for dets udvikling, som vi alle har del i og ansvar for. I kapitlet "Sprogets pris" skriver Lund, at en indsats for sproget ofte ikke koster penge, men drejer sig om vilje og prioritering. Det koster ikke noget at prioritere samvær med børnene: "Det behøver ikke at belaste økonomien at læse op for dem, synge med dem og lege med dem." (S. 127.) Den danske sprogundervisning i skolerne, på seminarierne eller journalistuddannelserne kan styrkes ret omkostningsfrit. Men på den anden side koster det fx at udvide undervisning i dansk som fremmedsprog, at oprette sprogkompetencecentre, at støtte dansk litteratur, film og teater, og er der vilje til det? Sprogpolitikken er nu kommet på den kommercielle, politiske og kulturelle dagsorden: "et tegn på erkendelse af, at sproget er et vigtigt kulturelt og samfundsmæssigt anliggende - ikke blot noget, man synger om ved særlige lejligheder." (S. 129.)

Den sproglige dagsorden rummer også betragtninger om truede ord, om ord, som forsvinder i en ændret virkelighed - fx "kold jomfru" og "brolæggerjomfru". Mon "starte (op)" vil slå "begynde" helt ud? Om hilserituel og samtalepraksis, om "De" og "du" - om erhvervslivets pengesprog, som personliggør fx aktiekurser med fattige billeder fra sportsreportagerne. Om udfordrende reklamesprog, om ord, der er dækning for, og ord, der bluffer. Den skarpe og allestedsnærværende iagttagelse kommer vidt omkring - og det er en fornøjelse at følge ham videre i *Den sproglige tilstandsrapport*.

Yndlingsversioner

I "tilstandsrapportens" forord bemærker Jørn Lund, at over for ændringer i sproget skal man ikke bare trække opgivende på skuldrene. Nej, det gælder om at vælge sine kampe med omhu. Hundredvis af ord har forandret betydning, og almindeligvis forstår vi hinanden alligevel, og de sproglige bestræbelser kan bl.a. rette sig imod det uigennemskuelige, oversmarte management-sprog og de tomme udtryk fra sportslivet.

Det er ren fryd at se sine egne yndlingsaversioner be-lyst kyndigt og underfundigt. Undervejs gennem det sproglige vildnis i korte, præcise kapitler er der ikke mange fejlskud, der undgår Lunds opmærksomhed. I kapitlet om forskydninger harcellerer han muntert over "gå ind" og "gå ud", som har anbragt sig tungt i politik, administration og erhvervsliv: "Vi kan ikke gå ud til vælgerne og love skattelettelse, så vi vil gerne gå ind og deltage i et forlig." (S. 10.) Lund siger, at det må være udmattende at gå så meget ud og ind med forskellige "tiltag" - et skrækkeligt ord. Kapitlets slutning er meget Lundsk:

Personlig *går* jeg *ind* og beskriver ændringerne i sprog og sprogbrug uden at tro, at det kan ændre på sprogudviklingen - og jeg *går* ikke *ud* med bål og brand, højt med en ironisk distance. (S. 11.)

Her som så ofte kan jeg kun sige: Godt gået, Lund!

Den overhåndtagende brug af "vælge" får et velopløst fur. Det er næppe mere end ti år siden, man begyndte at vælge at gøre alting i stedet for bare at gøre dem. Blandt Lunds eksempler genkender man: Vi vælger at tage sydpå i ferien, vi vælger flæsketeg. En læserbrevsskribent valgte at forlade en fest, iført de fodformede sko, hun havde valgt at tage på. Måske hænger det sammen med, at vi har brug for at opfatte os selv som aktivt vælgende handlingsemnesker i en flimrende tilværelse, mener Lund, som beskriver den krævede opgave, det er at vælge franskbrød hos bageren en søndag morgen:

"Og hvad skulle du så bede om?", spurgte ekspedienten på servitricedansk. "Et lille franskbrød og en halv liter mælk", sagde jeg på håbløst gammeldags dansk. "Skal det være et formbrød med eller uden birkes eller spansk eller italiensk? Skal det være et hyrdebrød eller et valnødebrød, et trekornsbrød eller et norsk almuebrød?" [...] Jeg var lammet og husker kun en brøkdæl af valgmulighederne, og vi var ikke engang kommet til de valg, der skulle træffes inden for mælkesortimentet. Til sidst lød det på moderne butiksdansk: "26 kr., skal jeg bede om". På mig virker det mere infantilt end høfligt. Be-om! (S. 14.)

Når "vælge" er blevet så inflationsramt, mangler vi et ord, når vi står over for et virkeligt valg. Jeg har lyst til at tage "føle" med - især i medierne er det på vej til at erstatte "mene", "opfatte" eller "tro": "Hvad føler du, når du står der midt i katastrofen?"

Det lille ord "på" opfører sig imperialistisk i det danske sprog. Man lytter på, er ekspert på, kommenterer på, sætter grænser på, giver garanti på - eksemplerne er

mange. Det går ud over præpositioner som "til", "af", "for", "i" og "om" - og dermed over nuancer og præcision i sproget. "På" har også sneget sig ind, hvor ordet ikke havde adgang før: vurdere på, analysere på. Lund: "Det er drønirriterende!" (S.46.) Af små ord med ny virkning nævnes "til" i sammenhængen at være til krimier, til tørre hvidvine m.m. Man kan være til ballet uden at sidde i teatret. "Prins Joachim er som bekendt til hurtige biler; Chr. X var til hest. Selv er jeg både til klassisk koncert og til grin! Et godt grin, vel at mærke." (S.46.)

Dansk fra dåse

Sproghistoriens mest imperialistiske udtryk er iflg. Lund "okay", et returord, en ytring, som er svar i en samtale. Det har erstattet andre ytringer som "nå", "såh", "netop" eller det gammeldags "jaså". Oprindeligt beseglede det en aftale: Okay, vi ses i morgen! Men nu bruges det også som tilkendegivelse af interesse og accept. A: "Min svigermor har brækket lårbenet. B: Okay." (S. 27.) Respons er vigtig i enhver samtale - men jeg må bemærke, at vi bruger "okay" i et næsten rystende, tomt og afvekslingsfattigt omfang.

Mange engelske ord invaderer dansk, og også udtalen af fremmedord, som vi har haft længe, påvirkes. Fx "pointen" (hovedsagen, sagens kerne, historiens kulmination). Vi har det fra fransk og har udtalt det "poængten", men nu siger de unge smarte "pøintet". Restaurant Josty i København udtales ofte "Djosti", Homer bliver til "Høwmer" - og den bibelske Jobs Bog udtales "Djob". Og hvad mener den rummelige Lund så om det?

Pointen er, at det danske sprog bearbejder de udefrakommende tilskud til sproget efter skiftende tiders skiftende behov og tendenser. I dag kommer de fleste impulser vestfra - og måske bliver *pointe* til "pøint". Muligvis irriterende for os, der er vokset op med *pointe*, men principielt er der intet nyt under solen. (S. 78.)

Noget nyt er der nok alligevel, fx maskinoversat dansk, som breder sig. Lund har fat i en ubegribelig oversættelse af en amerikansk turistbrochure på nettet: "Efter at de har blevet bort fra bopæl for en medens, de dåse

komme rettigheden her..." (S. 36.) Den dåse, der dukker op hele tiden, kommer fra "can" - som oftere betyder "kan". Det kan Lund få meget sjovt ud af, og han foreslår at læse dette uantagelige sprog med en dåseåbner.

"Let ristet mellemstil" hedder et afsnit, som spidder krukkepriser af vin. Det er ikke let at sætte ord på smagsindtryk, men alligevel: "Champagnen kan være maskulin eller feminin, den kan være alvorsfuld i stilen eller munter. Den kan være en konsekvent midtsøgende champagne..." (S. 87.) Lund remser op om ren krop og ristet næse - der er ingen ende på, hvordan boblerne kan beskrives:

En kollega belærte mig for nogle år siden om, at Den gule Enke var ved at blive lidt vulgær, men kunne gå an som formiddagschampagne. [...] Tænk, at en fornem enke slutter karrieren af som morgenbolledame. (S.88.)

Oversmarte stillingsbetegnelser er der ikke mangel på. Hvad foretager en "key account manager" sig? Han yder "support, coacher og booster" salget inden for vigtige segmenter. Lund bryder sig ikke meget om den slags, men tror, at vi må leve med det. Han glæder sig derimod over, at hoffet opretholder de gamle, traditionelle titler for hofpersonalet,

som mildt sagt ikke er præget af en følgagtig tidsåndens stakåndede bestræbelser på at signalere smartness, international orientering og kejserens nye klæder-terminologi. (S. 64.)

Det er morsomt at læse, hvad en hofmarskal, en hof-fourer og en løber foretager sig - og hvilke sprog de mange titler stammer fra.

Sproglig agtpågivenhed

Der er trykfejl i sproget - trykket flytter sig: lovMÆS-sighed, gennemSIGtighed, INtern - de findes i hund-redvis, og samme "anarkistiske tendenser" gælder for sammensatte ord: billet udstedelse, vinter ferie. Lund: "Det kan man så gå til kamp imod. Jeg ved godt, hvordan den kamp ender!" (S. 21.) Normalt ruster han sig ikke til kamp - han fremlægger sine iagttagelser, og er rummeligt tolerant over for sprogdviklingen. Er man af et mere hidsigt temperament, kunne man ønske sig lidt skarpe linjer, hvor Lund vælger ironien.

Men alligevel. I kapitlet "Kloge mænd" går han ind i den debat, der for et års tid siden var fremkaldt af "en rektors" udtalelser om kvindesprog og kvinder - at de ikke har fornøden respekt for faktisk viden og er snakkesalige, og at de såkaldte kvindelige værdier udgør en trussel mod det akademiske miljø. Det bekymrer Lund, at flere og flere synger med på den melodi. Han vil "lavmælt" slå fast, at studiepladser, stipendier og stillinger ikke uddeles på grundlag af kvindelige værdier. Forskere har en moralsk forpligtelse til at informere redeligt og til at søge at holde privatrollen og forskerrollen adskilt, selv om det er svært: "Rektors udsagn om kvinder og faglighed i universitetslivet må stå for hans regning, men det kan jo så indklages for hver enkelts moralske domstol." (S. 34.)

De to bøger, som supplerer hinanden storartet, rummer megen anden lystlæsning for enhver, som har lyst til at få agtpågivenheden skærpet og få hvæstet de sproglige klør.

Janne Lauritzen er journalist og tidligere bogredaktør på Kontur.